

ци Холокауста и Хладног рата сучичу са искуством идентитетских изазова транснационалне емиграције.

Затварајући корице овог зборника читалац има утисак да је учествовао у разговору који није престао, већ тек почиње. Наравно, то није први почетак. Историографија, као хуманистичка делатност, нужно има глобални аспект и значај. Међутим, као и друге националне историографије, и српска се дуго изнуривала у питањима изградње националног сећања и колективног идентитета, док је југословенска силну енергију изгубила у дефинисању односа између националних историографија. Транснационални искораци су прављени углавном у домену историје међународних односа, било проучавањем односа Југославије и великих сила, било проучавањем билатералних веза и стварањем регионалних контаката. Читаве институције, попут Института за међународну политику и привреду, Института за међународни раднички покрет (данас Института за европске студије) и Балканолошког института, створене су на том таласу. Са распадом Југославије значајно је умањена државна подршка овим иницијативама, па је у методолошком погледу транснационални аспект проучавања прошлости остављен на савест и одговорност појединачних истраживача. Међутим, иако историјске околности нису ишле на руку том дијалогу, показало се током деведесетих година да га чак ни рат и изолација не могу угасити. Индивидуални искораци у том правцу су ојачани стварањем Удружења за друштвену историју, настали су и колективни радови попут *Приватног живота код Срба у двадесетом веку* и читаве вишетомне едиције извора попут *Живети у Београду* и публикације *Србија у модернизацијским процесима*. Транснационална парадигма је тако из области дипломатске и политичке историје пренета у зону друштвене, културне и интелектуалне историје. Наслањајући се на ову значајну традицију и даље је трансформишући, као што му и сам наслов каже, овај зборник је вероватно оправдао очекивања уредништва, јер је показао до које мере транснационални аспект прожима наш рад, чак и када тога нисмо свесни.

Владимир ПЕТРОВИЋ

Илијана Чутура, Виолета Јовановић. *На Ливадици вечности. Од Учитељске школе до Факултета педагошких наука у Јагодини (1898–2018)*. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, 2018, 150.

Од самог увода који наговештава стилско опредељење и инспирацију интелектуалним наслеђем Сретена Аџића, оснивача јагодинске учитељске школе, ауторке ове јубиларне монографије с поносом указују на традицију коју је установа задржала независно од свог ранга и статуса током

120 година постојања. Наизглед необична композиција ове књиге, са честим ретроспективним екскурсима, заправо у потпуности одговара теми и намери Чутуре и Јовановић да из савремене перспективе сагледају најважније особености установе чији је континуитет у вредносном смислу више него очигледан. Проблемски приступ, уместо класичне хронолошке композиције, омогућио им је да кроз „мозаичку“ структуру дају предност савременим садржајима и сагледају их у широј историјској равни. Инсистирање на идејном континуитету са авангардним почецима установе (каква је била Мушка учитељска школа у Јагодини), отвореном за промене и прогресивне идеје, прилично је убедљиво, управо захваљујући тако динамичној композицији текста.

У прилог постојећој структури монографије иде и смислено опредељење ауторки да пажњу усмере на непознате садржаје и нове детаље из историје школе која је већ апсолвирана у неколико претходних јубиларних публикација. Наравно, улога Сретена Аџића и модернизацијски учинак његових дидактичких идеја и знања стицаних у средњоевропским универзитетским центрима, с правом заузимају централно место у хијерархији личности које обрађује ова књига. Осим ентузијазма, отворености за иновације, наглашен је и активизам јагодинских професора, те њихов полемички и креативни утицај у првим годинама 20. века (нпр. приликом покушаја уједначавања наставних планова учитељских школа) или током деловања Просветног савета за науку и културу у доба социјалистичке Југославије. Коначно, друштвена активност јагодинских наставника и професора довела је и до оснивања градске библиотеке и музичке школе у том граду.

Служећи се сугестивним насловима сачињеним од аутеничних цитата, ауторке хеуристички спретно „шетају“ кроз епохе. Пријем чувене Маге Магазиновић у јагодинску мушку учитељску школу почетком 20. века показао се далековидим потезом њеног оснивача, који је очито инспирисао и генерације новијег доба. Стога не изненађују савремене активности Факултета који је приликом организације културних догађаја узимао у обзир објективан друштвени значај а не било коју врсту „подобности“ ангажованих јавних личности. Ово је такође још један у низу доказа о одржавању позитивног континуитета установе и вредности, које у одређеним политичким и друштвеним околностима није увек опортуно.

Посебно поглавље посвећено је настави и наставним програмима од 1898. па до најновијих дана при чему *инвентивност* и *авангарда* поново доминирају као вредносни оријентир и приоритети. Аџићево стремљење „авангардном“ наставном програму који би, по угледу на скандинавске земље, био више окренут практичним знањима и вештинама него супарним теоријама намењеним школовању чиновништва, довело је до модификације дотадашњих предмета и њиховог нормативног прилагођавања („да се наука веже за живот“). Ауторке указују на различит историјски контекст у коме су наставници и професори јагодинске школе били активни учесници и иницијатори дебата о просветним реформама, наставним и сту-

дијским програмима. Пословична отвореност за промене и иновације илустрована је примерима из неколико епоха, укључујући и модерне тенденције усвајања примењивих искустава и методологије из скандинавских образовних система. Отуда не чуди што се Учитељски факултет у Јагодини међу првима одважио да усвоји „болоњски систем“ након опсежних анализа у сарадњи са научним институцијама у земљи.

Уз поуздан историографски приказ националне педагогије, Чутура и Јовановић сликају ентузијазам радника који самостално одржавају врт Учитељске школе (по чијем називу је готово поетски насловљена и ова монографија) упркос бројним егзистенцијалним проблемима који су пратили неколико послератних обнова школе и наставног кадра. У оквиру овог поглавља је и прича о педагошко-литерарном часопису *Узданица*, пониклом из истоимене ђачке дружине уочи избијања Другог светског рата, који је 2006. прерастао у научни часопис а две године касније проглашен за педагошко гласило године. Иначе, за истраживаче друштвене историје педагошка периодика је незаобилазан историјски извор који омогућава уобличавање аутентичне слике о друштвеној клими и амбијенту. Као „огледало времена“ и нераздвојни део педагошке литературе, њене теорије и праксе, педагошки часописи су саставни део историје школе, просветне организације и школског законодавства. Вишеслојни значај овакве литературе огледа се и у могућности да се са дистанце спозна „шта су наши просветни трудбеници мислили, осећали и чиме су се одушевљавали“. Несумњив утицај комунистичких идеја на овај део популације између два светска рата допринео је формирању мишљења да су сва просветна гласила у суштини антирежимска, комунистичка и „противдржавна“, баш као што се и на учитељске школе гледало са посебним подозрењем. Као учесници ратова 1912–1918, сведоци руске револуције и распада четири монархије, ђаци учитељских школа постали су носиоци „напредних идеја“ али и организатори штрајкова приликом којих су међусобно исказивали безусловну солидарност.

Покретање замашне међународне сарадње данашњег Факултета педагошких наука резултирало је добијањем *Темпус* пројекта, што је довело до својеврсне реформе рада – од пријемног испита, квалитета наставе до научне компетенције наставног особља. Са друге стране, организација великог међународног скупа 2009. позиционирала је Факултет у средиште мреже педагошких факултета Европе. На трагу Аџићевих идеја о практичној примени и потреби преиспитивања теоријских сазнања, као и под снажним утицајем међународне научне сарадње, дошло је до прилагођавања наставног програма афинитету студената.

Из фактографски утемељене анализе којом су ауторке поткрепило ову монографију Факултет педагошких наука одаје утисак модерне научне установе, интегрисане у савремене европске и светске токове. Томе су допринела интердисциплинарна истраживања у оквиру међународних пројеката, организовање научних скупова, акције популаризације науке,

међубиблиотечка размена и непрекидно унапређивање материјалних и техничких услова рада. Интензивна међународна сарадња, гостовања еминентних професора са више европских и америчких универзитета били су увод у важна партнерства са престижним универзитетима. У оквиру редовне, а од недавно професионализоване издавачке делатности Факултета објављене су наставне публикације, монографије из скоро свих научних области, као и јубиларна издања посвећена самој установи. Рецензирање публикација и саиздаваштво са другим националним установама допринели су научном квалитету и утицајности факултетских издања.

Уметничке, културне, спортске и образовно-забавне активности Факултета такође су представљене у светлу Аџићевих идеја и тенденције да се школовање будућих учитеља не сведе на „лифровање сувопарних мислилаца“. Чутура и Јовановић бележе више облика емпиријске надоградње стечених знања, од организованих ђачких путовања и апсолвентских екскурзија, учешћа у радним бригадама па до размене студената у оквиру програма *Еразмус*. Са посебном пажњом негована је музичка култура, а захваљујући иницијативи креативних наставника дошло је и до отварања музичке школе, што такође сведочи о огромном друштвеном утицају Учитељске школе. На сличан начин ауторке указују на несвакидашње домете у ликовној култури које су професори и ђаци Факултета остварили на изложбама широм света.

Инвентивност и отвореност установе за нове садржаје и идеје директно се одражавала на професионалну праксу наставника и професора, од оснивања вежбаонице до „интегрисане праксе“ и њиховог благотворног утицаја на рурално окружење Јагодине. Таква отвореност према најширој друштвеној заједници не би била могућа без адекватне пријемне селекције ђака која је од 2009. доживела радикалне промене. Уместо репродуктивног знања као главног фактора успеха, фокус је пребачен на нешто комплекснији систем процене емоционално-интелектуалних особина кандидата, њихове социјалне компетенције, вербалне флуентности и комуникативности, што је поспешило још веће интересовање за упис овог факултета. Осим тога, ауторке су показале како је квалитет курикулума био у нераскидивој вези са међународном сарадњом и отвореношћу за критичку имплементацију нових искустава из најразвијенијих просветних система Европе.

Изворну основу ове монографије чини доступна литература о Сретену Аџићу и учитељским школама у Србији, годишњи и јубиларни извештаји о раду, мемоарска и публицистичка грађа о животу ове јагодинске установе. Вредна сведочанства оставиле су генерације бивших ђака које су публиковале своја сећања на школске дане. Иако субјективна по дефиницији, ова врста грађе је употпунила представу о свим сегментима школског живота што овој монографији даје посебну вредност. Архивска грађа ђачких удружења, необјављени списи и фотографије из приватних збирки изоштравају несвакидашње живу слику установе, али и демистификују контроверзе које у званичним документима није било могуће ни регистро-

вати. Подједнак значај за промишљање извора базираних на статистичкој и нормативној грађи имала су усмена сведочанства бивших ученика и професора Учитељске школе.

Иако по образовању нису историчарке, ауторке ове монографије су уочиле и интригантне историјске детаље, попут планиране посете краља Петра и принца Ђорђа Карађорђевића две године пре контроверзне абдикације тадашњег престолонаследника. Није им промакла ни „нешто тамнија слика просветарског живота“, из које је посебно упечатљива „пракса“ ученика завршних разреда Учитељске школе у босанским, санџачким и козовским забитима која је у једном тренутку постала услов за стицање дипломе. Обичај својеврсне „принудне праксе“ илустрован је примером учитеља који је након службовања у албанском селу у Македонији премештен уз бугарску границу, где се суочио са потресним призорима и непремостивим егзистенцијалним изазовима. Прве године након завршетка Другог светског рата оставиле су трауматично искуство на питомце јагодинске учитељске школе који су у појединим крајевима Југославије били изложени дејству остатака наоружаних четничких и усташких група. У оквиру ове целине, кроз коју провејава континуитет немарног односа државе према просвети, Чутура и Јовановић говоре и о голооточком искуству неких ђака.

Поред оригинално презентоване историјске грађе (која прати тематско-проблемске а не хронолошке линије), научни апарат садржи доста занимљивости из домена приватног живота ђака и наставника, локалне историје, јагодинске „микротопонимије“ и трајног наслеђа које су бројни наставници Учитељске школе оставили у самом граду. Својим садржајем, ликовном опремом, оригиналном структуром и језичким стилем ова јубиларна монографија превазилази жанр коме објективно припада. Нарација прожета пажљиво одабраним елементима историјског контекста уверљиво сведочи о вредносном континуитету једне авангардне просветне установе који су њени радници с поносом неговали од краја 19. века па до наших дана.

Владан ЈОВАНОВИЋ

Драгомир Бонџић.

Жупа – срез у Србији 1945–1955: Политика, просвета, култура.
Александровац: Завичајни музеј Жупе, 2018, 317.

Теме већег обима које се темеље на ширим просторним и хронолошким истраживањима увек су заузимале главно место у нашој историографији, док су студије и монографије које су покривале мање области и мање временске оквири, без права, занемариване. Аутори који се упусте у